

ТЯЖІННЯ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ СМЕРТІ ЯК НАСЛІДКУ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ТРАВМИ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ ОЛЕКСАНДРИ. ПОГРЕБІНСЬКОЇ «ОСІННІ КВІТИ»)

Наталія Веселовська

викладач (Івано-Франківськ)

UDC: 821.161.2-21

ABSTRACT

The article explores O. Pohrebinska's (Khrebtova) play "Autumn Flowers", bringing to the floor the psychological state of its heroine through the prism of her thoughts, actions and deeds that prove her destructive behavior and social de-adaptation with a tendency to her psychological death. The peculiarities of its plot structure are discussed.

Key words: psychologism, postcolonial trauma, destructive behavior, psychological death.

В статті досліджено психологічне состояние головного дійового лица пьеси А. Погребинской (Хребтовой) «Осенние цветы» - Вилены сквозь призму ее мыслей, действий и поступков, которые свидетельствуют о деструктивном поведении и социальной дезадаптации с тенденцией к психологической смерти. Рассмотрено особенности сюжетостроения.

Ключевые слова: психологизм, постколониальная травма, деструктивное поведение, психологическая смерть.

У статті досліджено психологічний стан головної дійової особи п'єси О. Погребінської (Хребтової) «Осінні квіти» - Вілени крізь призму її думок, дій та вчинків, які засвідчують деструктивну поведінку та соціальну дезадаптацію з тенденцією до психологічної смерті. Розглянуто особливості сюжетобудови.

Ключові слова: психологізм, постколониальна травма, деструктивна поведінка, психологічна смерть.

Висвітлення в різних наукових дискурсах суспільних процесів, пов'язаних із життям та діяльністю сучасної людини є закономірною ознакою розвитку суспільства. Однак переплетення глобалізаційного та індивідуалізаційного орієнтирів створює для людини складне і суперечливе становище. «Укорінитись у динамічному і процесуальному світі» [Бондаревич 2013: 35] чи стати в опозицію до нього – складний вибір, його результат залежить від узгодження прагматичних чинників і духовної основи буття. Дисгармонійне сприйняття дійсності суперечить первісній природі людського існування. Рятуючись від невластивого їй стану, людина відсторонюється від світу і самої себе. Таку реакцію як різновид психологічного захисту може бути зумовлено певними особистісними факторами або ж соціокультурним підґрунтям.

Сучасник як представник постколониального простору часто стає об'єктом різного напрямку студій, зокрема історичних, соціологічних, філософських, психологічних, культурологічних, літературознавчих. Драматургія як специфічний рід літератури особливо гостро реагує на динаміку внутрішніх станів і переживань людини в умовах теперішньої суспільної формації. Сучасна українська драматургія неодноразово висвітлювала особливості характеру і поведінки особистості через її бажання позбутися власного «я».

Актуальність нашої наукової розвідки полягає у дослідженні соціальних чинників, які спонукають особистість до деструктивної поведінки як захисту від «ворожої» дійсності.

Метою статті є розгляд деструктивної поведінки особистості з тенденцією до психологічної смерті як наслідку постколониальної травми в п'єсі О. Погребінської «Осінні квіти».

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язати такі завдання:

- дослідити передумови виникнення хворобливого сприйняття дійсності;
- описати вияви деструктивної поведінки Вілени;

В українському літературознавстві тему постколоніального дискурсу досліджували Т. Гундорова, Н. Зборовська, М. Павлишин, М. Рябчук, М. Шкандрій, О. Юрчук. Теоретичною базою для психоаналітичного трактування порушеної проблеми стали праці М. Кляйна, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Хорні. У сфері практичної психології на пострадянському просторі питання психологічної смерті порушували у своїх дослідженнях Ф. Василюк, Є. Головаха, І. Калашник, О. Корнік, І. Левченко, Н. Логінова, Т. Яценко.

О. Погребінська у п'єсі «Осінні квіти» торкається проблеми втрати жіночої ідентичності, спричиненої постколоніальним синдромом. Усі життєві негаразди Вілени, головної дійової особи драми, пов'язані з нерозділеним коханням її матері та батька – Віктора Михайловича. Він – колишній комсомольський лідер, зразковий сім'янин з перспективною партійною кар'єрою, яку легко могла зіпсувати любов поза шлюбом. Видавши заміж вагітну коханку за друга, Віктор Михайлович вирішує проблему, виявляючи при цьому «турботу» – Вілена народжується в «міцній радянській сім'ї». Технічний спосіб вирішення психологічної проблеми стає причиною її ускладнення і поглиблення. Рятуючи запламований партійний імідж, Віктор Михайлович провокує появу непоправних наслідків штучно розв'язаної внутрішньо-особистісної проблеми. Жертвою ситуації стає не тільки мати Вілени, свідомо «переадресована» коханим чоловіком іншому. О. Погребінська вибудовує у п'єсі характерний для імперського устрою любовний трикутник: «... мій перший тато дуже любив мою маму. А мама любила мого тата... першого. А тато-перший любив комсомол... (...) ... я росла, і батько теж ріс». [Погребінська].

«Батько-другий», біля якого зростала дівчинка і який, за її словами, був закоханий у матір, також не зазнав сімейного щастя. Психологічний мікро- і макроклімат ситуації зумовлено особливим, на перший погляд, але звичним для радянської епохи моделюванням особистісних стосунків: дрібні інтереси людини завжди ховалися за високими ідеалами. У спогадах Вілени відображено глибину внутрішнього протесту, який могла відчувати мама, споглядаючи і зіставляючи такий кар'єрний «ріст». Тому не дивно, що «мамі раптом набридло. В один момент набридло. Вона пригрозила здійснити скандал» [Погребінська]. Невдалий «міні-план» Віктора Михайловича став небезпечним через можливі наслідки: любов переросла у ненависть. «І я залишилась з татом, – продовжує Вілена. – З другим татом. Удвох.» [Погребінська].

Справжнє чи сфабриковане самогубство матері серйозно травмує дитячу психіку. Навіть тепер, у зрілому віці, Вілену не покидає висловлене колись припущення: «А може, краще було б, якби мій перший тато не любив мою маму... єдину?» [Погребінська]. З дитинства дівчинка перебуває у стані психологічного балансування між двома батьками. І хоча вона засвоїла мамину настанову, що «батько не той, хто запліднив, а той, хто виростив» [Погребінська], однак потреба присутності біологічного батька у житті Вілени очевидна. Для неї Віктор Михайлович є не тільки батьком-зрадником. Психологічне підґрунтя суперечливого ставлення до нього полягає як у кровному зв'язку, так і у великому взаємному, але неможливому коханні мами; ненависть до біологічного батька зумовлена його ймовірною причетністю до смерті матері.

Тепер Віктор Михайлович – очільник міністерства, в якому працює Кость (з яким Вілена живе у цивільному шлюбі). Мабуть, тому інтимні стосунки з ним найтриваліші, адже позбавлені високих почуттів. Кость стає медіатором між Віленою та її біологічним батьком. І хоча жінка не спілкується з Віктором Михайловичем безпосередньо, а усе життя бачить його тільки в екрані телевізора, та через посередництво коханця, його розповідей і самого факту перебування поруч з батьком, жінці вдається підтримувати з ним невидимий, припустимо, односторонній емоційно-генетичний зв'язок. Вілена зберігає вдома ціаністий калій ще від маминої смерті. Це водночас доказ і можливий засіб для «відновлення справедливості». Може видатися, що Костя вона сприймає лише як інструмент у виплеканому роками плані помсти/самосуду. Однак жінка не має переконливих доказів у причетності біологічного батька до смерті матері. Вона не може нічого зрозуміти, адже «це інші люди були. Сорт не той. Про них точно ніхто нічого не відає» [Погребінська], – аргументує Кость, руйнуючи будь-які сподівання Вілени дізнатися про те, що ж відбулося насправді.

За плечима Вілени, 37-літньої жінки, – два невдалих шлюби, п'ять абортів, професійна нереалізованість, і усе це на фоні тривалої хронічної депресії. Патологічне кохання до

Костя вимірюється хворобливою пристрастю – «завжди, скрізь, за будь-якої погоди» [Погребінська] та панічним страхом залишитись без нього: «... так люблю, як хвора, надривно, з кров'ю, торкнутися боюсь, тому що потім не відлипнути, не відклеїтися, бо якщо на повну силу, то як же його за хлібом відпустити, як же я без нього оцю от секундочку» [Погребінська]. Нездатність жінки до здорових партнерських стосунків полягає в едіповій ситуації, що виникла після травмування дитячої психіки. Зміщення лібідної та мортідної енергетики З. Фройд називає дисбалансом енергетичних потоків, патологічним їх розмежуванням, яке має деструктивні наслідки. Психоаналітик вважає, що інстинкт смерті як результат такого зміщення може бути спрямований і назовні, і на самого себе. У першому випадку агресію зосереджено стосовно когось, що чітко простежуємо у ставленні до батька. У другому випадку йдеться про психологічну імпотенцію та психологічну смерть [Фройд].

Тенденцією до психологічної роздвоєності Вілени стає її балансування між двома батьками. Жінка називає себе Віленою Ісаківною, при цьому додаючи – росіянка. Таке уточнення стосується не лише її національної приналежності, але і внутрішнього заперечення через відсутність кровного зв'язку зі своїм «батьком-другим». Костя називає її Віленою Вікторівною. Це як два обличчя, які зазвичай змушена була мати людина в радянський час. Цей період виявив особливу «щедрість» до Вілени – нагородив її двома батьками. Навіть її ім'я, що символізує вождя комунізму В. І. Леніна обдуманно дібране драматургом і є відображенням радянської епохи.

У Вілени на рівні підсвідомості борються обидва батька, зміщуючи настанову матері та генетичний аспект поведінки, вибудовуючи натомість амбівалентну модель: «тату, тату, як же я тебе ненавиджу!» і «...знаю: побачу його в труні, губи сизі, обличчя жовте, прощу ж, прощу, не витримаю» [Погребінська]. Смерть як спосіб примирення дозволяє досягти тимчасового внутрішнього компромісу, допомогти подолати цей тривкий дисбаланс у свідомості Вілени. Але завдана у дитинстві травма не відпускає: «... хто ж тепер винен? Вбивця!» [Погребінська]. Таким чином, на Вікторові Михайловичу Вілена зосереджує провину за все: і за смерть матері, і за своє невлаштоване життя, і за нав'язливу ідею – «я вб'ю когось» [Погребінська]. Пошук генетичного зв'язку зі своїм біологічним батьком є внутрішньою потребою і страхом водночас. «А гени? Гадаєш, вони в мені є?» – запитує Вілена Костю. – Господи, яка ж я потвора...» [Погребінська]. Така ідея – це викривлене прагнення жінки до самовиправдання, адже в усьому винна спадковість. Потяг до вбивства остаточно формується у свідомості Вілени, ґрунтуючись на глибокому переконанні, що вона донька убивці.

На думку психоаналітиків в основі психологічної смерті є потяг до деструктивності, соціальної відчуженості як наслідку життєвої кризи або ж пережитої психологічної травми. За Е. Фроммом, людина – єдина істота, яка може відчувати власну екзистенцію. Намагаючись позбутись дискомфорту відчуття, вона не знає, куди втекти [Фромм]. Героїня О. Погребінської – Вілена часто знімає внутрішню напругу за допомогою алкоголю у товаристві Костя. Її переслідують одна за одною нав'язливі ідеї. Реалізація однієї стає причиною виникнення іншої, але жодна не вгамовує незрозумілої жадоби Вілени до накопичення дивних речей (позбавлена мистецької цінності картина «Осінні квіти»). Чи немотивована поява в квартирі Сашка. Жінці таки вдається вмовити юнака не лише опікуватися нею, але й закохати у себе.

На певному етапі розвитку сюжету Вілена опиняється у створеному власному світі у квартирі між двома чоловіками, як у реальному житті між батьками. Проекція минулих проблем цілком зрозуміла з точки зору психоаналізу. І. Калашник, досліджуючи феномен психологічної смерті, доходить висновку, що «ідентифікація особи з об'єктом лібідо зумовлює навантаження його рисами «за аналогією» або «від супротивного», що властиві об'єкту при тяжіння/притягання, – вони можуть набувати характеру «кліше». Такі риси характеризуються статикою та знаходять вияв у стереотипності, програмованості форм поведінки» [Калашник 2008: 16]. Вілені заздалегідь відомий результат досягнення чергової мети стосовно Костя: «Чесно кажучи, ти мені не цікавий, але необхідний» [Погребінська]. Навіть Сашкове освідчення, цукерки «Мішка на севері» (ще одне нав'язливе бажання) та секс ніяк не впливає на Вілену. Фінал п'єси цілком передбачуваний.

Розмова про каву з миш'яком, яка періодично повторюється впродовж твору і яку сприймають як сімейний жарт, набуває реального змісту в розв'язці сюжету. Відмінність полягає тільки у назві отрути. Засобом вбивства стає ціаністий калій. Вілена, імовірно, хо-

тіла випробувати інший сценарій розвитку подій, адже каву приготувала Костю, але він спить. Ситуація скидається на випадкову чи підсвідомо програмовану жінкою. Сашко вже не спить, і хоча кава не у його чашці, але спрага виконує роль долі – він випиває каву і помирає. Дослідниця сучасної української драматургії О. Когут проводить аналогію між убивством Сашка і російською рулеткою, вказує на можливий детективний розвиток сюжету всупереч жанру, а також вбачає у праві Вілени на вбивство рефлексії її міркування героїв Федора Достоєвського [Когут 2010: 360]. Кожна із перелічених версій узгоджується із розгортанням сюжету.

Отже, потяг Вілени до психологічної смерті виявляється в різних формах з тенденцією до зростання. Спершу добровільна відстороненість Вілени від участі у суспільному житті набуває рис девіантної поведінки, а асоціальна налаштованість посилює її соціопатичні схильності.

Про деструктивні наслідки її поведінки свідчать не лише невдалі спроби влаштувати особисте життя і побудувати кар'єру. Алкогольна залежність, бажання повернутися в минуле, апатія і розчарування, відсутність контролю стосовно власних дій та вчинків – усе це ознаки деструктивної поведінки. Її першопричина міститься в дитячих психологічних травмах Вілени: втрата матері, внутрішній спротив психологічному дисбалансу. Наступні життєві негаразди поглиблюють психоемоційні проблеми персонажа п'єси. Байдужість Вілени до скоєного вбивства доводить серйозність деструктивних зрушень, ускладнених уже не тільки тяжінням до психологічної смерті, а пов'язаних з несвідомою сферою психіки людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондаревич 2013*: Бондаревич І. М. Модерна ідентичність і постмодерні ідентифікації: еволюція самовизначення / І. М. Бондаревич // Гуманітарний вісник Запорізького національного технічного університету. – 2013. – № 53. – С.30-36;
2. *Калашник 2008*: Калашник І. В. Глибинно-психологічні витoki тенденції особистості до психологічної смерті [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / І. В. Калашник. – Київ, 2008. – 22с.; *Когут 2010*: Когут О.В. Архетипні сюжети й образи в сучасній українській драматургії [Текст] : монографія / О. В. Когут. – Рівне, 2010. – 360с.;
3. *Погребінська* : Погребінська А. Осінні квіти / особиста електронна бібліотека; *Фрейд 1997*: Фрейд З. "Я" и "Оно" // З. Фрейд. Основной інстинкт [Електронний ресурс] / Фрейд З. / режим доступу: <http://tululu.org/read53018/>;
4. *Фромм*: Фромм Э. Бегство от свободы [Електронний ресурс] / Э. Фромм. / режим доступу: <http://www.lib.ru/PSIHO/FROMM/fromm02.txt>